

<https://doi.org/10.62837/2026.2.130>

PIRIYEVA SƏBINƏ XEYRULLA QIZI
ORCID 0009-0003-0656-6961
sabina.m.79@mail.ru
Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində
Sumqayıt Dövlət Texniki Kolleci

RƏQƏMSAL SOSİALLAŞMANIN MAHİYYƏTİ VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

"Rəqəmsal sosiallaşma" anlayışı, "rəqəmsal uşaqıq", "rəqəmsal nəsil", "rəqəmsal mühit", "rəqəmsal aborigenlər və rəqəmsal immiqrantlar" - kimi bir sıra digər əlaqəli anlayışlarla birlikdə - müasir sosial tədqiqatlarda geniş istifadə olunmağa başlanmışdır. Hələ dəqiq bir anlayış olmasa da, bu konsepsiya müasir sosial-mədəni vəziyyətin bir çox reallıqlarını əks etdirir: cəmiyyətdəki əksər növ və qarşılıqlı təsir formalarının rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə vasitəçiliyi, rəqəmsal mühitin sosial rolların mənimsənilməsi üçün bir məkan və vasitə kimi əhəmiyyəti və rəqəmsal mühitin özünə və onun daxilindəki sosial statusa çıxışın artan obyektiv və subyektiv əhəmiyyəti.

Rəqəmsal sosiallaşma proseslərinin yeniliyi və eyni zamanda miqyası onların nəzəri tədqiqatını həm fərdi elmi fənlər daxilində, həm də metanəzəri fəlsəfi səviyyədə aktual edir. Müraciət etdiyimiz məqalənin məqsədi rəqəmsal sosiallaşma proseslərini təhsilin fəlsəfi təhlilinin bir neçə fundamental aspektləri ilə əlaqəli şəkildə araşdırmaq və müasir təhsil strategiyalarının konsepsiyalaşdırılması üçün bu proseslərin fəlsəfi anlaşılmasının əhəmiyyətini əsaslandırmaqdır.

Təhsil aspektində rəqəmsal sosiallaşmanın fəlsəfi təhlilinin aktuallığı bir sıra səbəblərlə müəyyən edilir. Bir tərəfdən, müasir təhsilin fəlsəfi anlaşılması, bugünkü təhsil subyektlərinin inkişaf etdiyi və müxtəlif təhsil səviyyələrinə sosial tələblərin formalaşdığı yeni mədəni kontekstin xüsusiyyətlərini anlamadan mümkün deyil. Sosiallaşmanın rəqəmsal formaları, xüsusən də yaşayış mühiti və inkişafının sosial-psixoloji əsasları əksər halda texnotəkamül prosesləri ilə müəyyən edilən müasir məktəblilərə, xüsusən də yeniyetmələrə ən çox təsir göstərir [1]. Erkən yaşlarından İnternet məkanına inteqrasiya olunmuş rəqəmsal/şəbəkələşmiş nəsil üçün rəqəmsal kommunikasiya onun altmədəniyyətinin əsasını təşkil edir və nümayəndələrinin "portret" xüsusiyyətlərinin (dəyər münasibətləri və davranış nümunələri) formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Lakin, müasir cəmiyyətdə hətta ilkin (və xüsusilə ikinci dərəcəli) sosiallaşma da məhdud bir proses deyil. Sosial səriştlərə yiyələnmək, müəyyən bir sosial statusa çatmaq və ya ünsiyyət məkanını formalaşdırmaq üçün İKT-dən istifadə müxtəlif yaş və sosial qruplar arasında tələb olunur. Bu vəziyyətdə, demək olar ki, hər bir təhsil iştirakçısı bu gün rəqəmsal

sosiallaşma proseslərində iştirak edir və təhsillə bağlı sosial gözləntilər müasir mədəniyyətin "rəqəmsal kodunun" izini daşıyır.

Digər tərəfdən, müasir təhsil rəqəmsal sosiallaşma proseslərinin inkişafında getdikcə daha əhəmiyyətli bir amilə çevrilir.

1. Təhsil fəaliyyətinin müxtəlif növləri və səviyyələrinin rəqəmsallaşdırılması daha geniş yayılmaqdadır. Eyni zamanda, təhsil mühitinin strukturu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir, qeyri-rəsmi rəqəmsal təhsil proqramlarının payı artır və bu da müxtəlif yaş qruplarından olan böyük qrupların onlayn qarşılıqlı əlaqədə iştirakına imkan yaradır.

2. Onlayn təlim təcrübələri, təşkilati prinsipləri və öyrənmə formalarını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirir, təhsil məkanını virtuallaşdırır və bununla da rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə subyektlərarası qarşılıqlı əlaqələrin vasitəçiliyini gücləndirir.

3. Təhsildə onlayn texnologiyaların istifadəsi internetə çıxış üçün ikinci səviyyəli rəqəmsal maneələri: internetdə sadələşdirilmiş və ya ibtidai (məsələn, sırf əyləncəyə yönəlmiş) istifadəçi davranış strategiyalarını aradan qaldırmağa obyektiv şəkildə kömək edir və beləliklə, müəyyən dərəcədə rəqəmsal sosiallaşma proseslərini onların kortəbiiyini azaltmaq və əlaqəli riskləri minimuma endirmək məqsədi ilə tənzimləyir.

Bu kontekstlərdə, istənilən təhsil sistemi üçün klassik olan suallara qeyri-klassik cavablar - kim, nə və necə - ortaya çıxır.

Yeni proseslərin və hadisələrin fəlsəfi təhlili onları təhsilə fəlsəfi düşüncənin fundamental (epistemoloji, aksioloji və prakseoloji) aspektləri ilə əlaqəli şəkildə araşdırmağı, təhsildə müasir paradıqma dəyişikliyinin mahiyyətini anlamağı, öyrənmənin (didaktika) və öyrənmədə öz müqəddəratını təyin etmənin (riyaziyyat) mənalarnı müəyyənləşdirməyi və təhsil nəzəriyyəsi və təcrübəsinin inkişaf vektorlarını əsaslandırmağı tələb edir. Bu ideyanı inkişaf etdirmək üçün iki məsələnin təhlilinə müraciət edirik: təhsil mövzusu və onlayn öyrənmə təcrübələrinin sosiallaşma potensialı.

Təhsilin məqsəd və vəzifələrini konsepsiyalaşdırmaq üçün müasir insanın təhsil subyekti kimi dəyişən imicini öyrənmək vacibdir. Müasir tədqiqatlar rəqəmsal texnologiyaların və cihazların əksər fəaliyyət və ünsiyyət növlərini vasitəçilik etməklə yeni mədəni-tarixi vasitələrə (L.S. Vıqotskinin terminologiyası ilə) çevrilməsi tezisini irəli sürür . Problemin bu şəkildə ifadə olunması bizə mürəkkəb epistemoloji suallar verməyə imkan verir: Müasir tələbələrin (əsasən uşaqların) idrak qabiliyyətləri dəyişirmi? Onlar idrak subyektləri kimi idrak üstünlükləri qazanırlarmı, yoxsa qabiliyyətləri azalırımı? Rəqəmsal oxu xüsusiyyətləri (vizual məlumatların bolluğu, çoxxətti hipermetn, artıq məzmun) subyektin materialı qavramasına təsir edirmi? Onlayn işləməyin xarakterik xüsusiyyəti (icazə verilən) olan informasiya seçimindəki kortəbiiilik və özbaşınalıq təhsil prosesinə necə təsir

edir? Didaktikanın inkişafı bugünkü təhsil fənlərinin unikalığının tanınması və şərhilə idarə olunmalıdır. Yeni texnologiyaların təsiri altında tələbələrin motivasiya sahəsindəki mümkün dəyişiklikləri, eləcə də fərdi ehtiyacların və dəyərlərin strukturunun inkişafını anlamaq eyni dərəcədə vacibdir. Təhsili anlamaq üçün aksioloji yanaşma tələbələrin təhsil fəaliyyətinin dəyəri barədə həm proses, həm də nəticə baxımından fərdi əhəmiyyətli qavrayışlarını müəyyən etməyi əhatə edir. Müasir gənclərin təhsil prosesinin təşkilinin rəqəmsal/onlayn formalarına üstünlük verməsi göz qabağındadır, baxmayaraq ki, rəqəmsal təlim fərdlər üçün oflayn təlimdən daha asan deyil və iradədən az deyil. Onlayn təlimdə özünütəhsil və özünütənzimləmə qabiliyyəti öyrənən xüsusiyyətləri kimi uğur qazanmaq üçün ilkin şərtlərə çevrilir. Gənclərin rəqəmsal formatları seçməsi yalnız pragmatik və ya iqtisadi amillərdə deyil, həm də özünütəhsil dəyərinə (onlayn icmada statusun simvolik təyinatları göstəricidir), gənclərin estetik ehtiyaclarının və innovasiya istəklərinin əks olunmasında da müşahidə edilə bilər. Mövcud təhsil mühitinin spesifik təbiəti, əsasən daim inkişaf edən texnologiyalarla müəyyən edilir ki, bugünkü uşaqlar təhsil prosesində böyüklərdən daha çox innovator olurlar. Və təkcə texnoloji yenilikləri təbii və tez bir zamanda təlim fəaliyyətlərinə inteqrasiya etdikləri üçün deyil, həm də bugünkü məktəblilər təkcə müəllimlərdən deyil, həm də valideynlərdən əvvəl təlim kontekstindəki daimi dəyişikliklərə hazır olduqları üçün. Yetkinlərin bu irəliləyişdən xəbərdar olması onların rəqəmsal mühitdə daha aktiv iştirak etməsində bir amil ola bilər. Tədqiqatlar göstərir ki, rəqəmsal nəslin uşaqları valideynlərini rəqəmsal cihazları və interneti mənimsəməkdə "stimullaşdırırlar".

Rəqəmsal təlim təcrübələrinin sosiallaşma üçün inkişaf edən bir məkan kimi sosiallaşma potensialının təhlili, bir sıra maraqlı sosial hadisələrin yaranmasına səbəb olan spesifik qarşılıqlı təsirlər nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edir. Onlayn təlim təcrübələri, xüsusən də açıq təhsil platformalarına əsaslanan təcrübələr bu baxımdan xüsusi maraq doğurur.

Onlayn təlim təcrübələrinin sosiallaşma funksiyasını anlamaq üçün virtual mühitdə öyrənmə zamanı formalaşan və bu təcrübələrin modeli ilə şərtlənən fərdlərin prososial münasibətlərini və bacarıqlarını nəzərə almaq lazımdır. Onlayn təcrübələrin təşkilati xüsusiyyətlərinin araşdırılması göstərir ki, onlar öyrənmədə iyerarxiya prinsipinə deyil, təhsil prosesində iştirakçılar arasında üfüqi əlaqələrin formalaşmasını, müxtəlif interaktiv metodların istifadəsini və bu prosesin daimi açıqlığını nəzərdə tutan qrup əməkdaşlığı ideyasına əsaslanır. Belə qarşılıqlı təsir vasitəsilə müəyyən sosial bacarıqlar inkişaf edə bilər və müsbət sosial təsirlər yarana bilər: fərdlər arasında müxtəlif əməkdaşlıq və birgə yaradıcılıq formaları.

Əgər G. Batesonun "Öyrənmə II" ideyasına əsaslanan onlayn təlimi "Öyrənmə I" kontekstində öyrənmə kimi nəzərdən keçirsək, onlayn təcrübələrin spesifik "konteksti" interaktivlik və həmyaşıdlarından daimi rəyin olmasıdır. Kontekst olaraq, bu xüsusiyyətlər proqram məzmununun mənimsənilməsi prosesindən ayrılmazdır,

İştirakçıların bu "kontekstə" daimi şəkildə batırılmasını nəzərdə tutur və öyrənənlərdə öyrənmə prosesi zamanı davranışla bağlı müəyyən münasibətlərin inkişafına töhfə verir [5]. Onlayn öyrənmədə qrup fəaliyyətinin prososial təbiəti sosial psixologiyada şərh edildiyi kimi "yaxın inkişaf zonası" (L. Vıqotski) konsepsiyasına əsaslanaraq da əsaslandırıla bilər. Fərdin digər proqram iştirakçıları ilə qarşılıqlı təsiri, öyrənənlər qrupu fərd üçün dəstəkləyici və stimullaşdırıcı öyrənmə mənbəyi kimi çıxış etdikdə, təhsil və sosiallaşdırma təsirləri ilə yaxın inkişaf zonasının spesifik versiyasının ortaya çıxmasına səbəb ola bilər. Distant təhsil vasitəsilə əldə edilən əməkdaşlıq bacarıqları sosial fəaliyyətin təməli və prinsiplərinə çevrilə biləcək sosial kompetensiyalar kimi konsepsiyalaşdırıla bilər.

J. Rifkinin fikrincə, onlayn təlimin inkişafı yeni bir sosial agent tipinin - yaranmaqda olan "əməkdaşlıq dövrünün" subyektlərinin ortaya çıxmasına təkan verir. O qeyd edir ki, "əməkdaşlıq dövründə öyrənməyə kütləvi mənbələşdirmə prosesi kimi baxılır və bilik hamı üçün əlçatan olan ortaq bir nemət kimi şərh olunur və bu, insan davranışının dərin sosial və interaktiv təbiətli kimi ortaya çıxan tərifini əks etdirir. Daha avtoritar öyrənmə üslubundan daha lateral öyrənmə mühitinə keçid bugünkü tələbələri sabahın əməkdaşlıq iqtisadiyyatında işə, həyata və rifaha daha yaxşı hazırlayacaq".

Bu məqalənin müəllifi bu yanaşmanı haqlı hesab edir. Təhsil sistemindəki yeniliklər, xüsusən də bilik və təcrübə ötürülməsi sistemini dəyişdirənlər, fərdlərin sosial agent kimi münasibətlərinin formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Onların təsiri dərhal nəzərə çarpmaya bilər, lakin qaçılmaz olaraq "yeni insanların" formalaşmasında bir amilə çevrilir: təhsil innovasiyalarının nəticələri öyrənmə prosesindən çox kənara çıxır. Təhsildə mövcud paradigma dəyişikliyini nəzərə alsaq, təhsildə kütləvi mənbələşdirmə strategiyalarını fəal şəkildə tətbiq edən "yeni" sosial aktyorların ortaya çıxma potensialını proqnozlaşdırmaq üçün müəyyən əsaslar mövcuddur. Kraudsorsinq, çox sayda insanın (xüsusən də onlayn icma üzvlərinin) xidmət, məzmun və ya ideya istehsalında bir-birinə kömək etmək məqsədi ilə qarşılıqlı əlaqəsi olaraq, iştirakçılar arasında ortaq marağı, onların müəyyən bir layihəyə sadıqlığını və birgə səylərinin "sinergetik effektinə" diqqət yetirilməsini nəzərdə tutur. Buna görə də, təhsil məhsullarının kollektiv yaradılması və istifadəsi yolu ilə öyrənənlərin sosial və əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirmələrini gözləmək olar.

Onlayn təlim sahəsində gənclər getdikcə daha çox prosumerlər - yalnız istehlak etməklə yanaşı, həm də şəxsi və ən əsası qeyri-kommersiya kollektiv istifadə üçün məhsullar istehsal edən subyektlər kimi çıxış edirlər. Əksər onlayn təhsil təcrübələrinin xarakterik xüsusiyyəti həmyaşdlar arasında qarşılıqlı əlaqə (həmyaşd - tərəfdaş, bərabər iştirakçı) prinsipidir ki, bu da qrup üzvlərinin təhsil prosesində və təhsil məhsulunun yaradılmasında fəal iştirakını, eləcə də məlumat və biliklərin bir

iştirakçıdan digərinə bərabər əsasda, tək bir məlumat mənbəyindən deyil, yayılması deməkdir.

Xülasə.

Bu məqalədə rəqəmsal sosiallaşma prosesləri təhsilin fəlsəfi təhlilinin fundamental (epistemoloji və aksioloji) aspektləri ilə əlaqəli şəkildə araşdırılır. Təhsildə müasir paradıqma dəyişikliyinə mahiyyətini anlamaq üçün fəlsəfi düşüncənin əhəmiyyəti təhlil edilir. Müəllif təhsilin məqsədlərini konsepsiyalaşdırmaq və tələbələrə bilik əldə etməyə təşviq edən öyrənmə formalarını müəyyən etmək üçün müasir insanın təhsil subyekti kimi obrazının və təbiətinin fəlsəfi təhlilinə ehtiyac olduğunu nümayiş etdirir. Xüsusilə onlayn öyrənmə təcrübələrinin sosiallaşma potensialının təhlilinə diqqət yetirilir. Onlayn öyrənmə sahəsi sosiallaşma üçün fəal şəkildə genişlənən bir məkan kimi qəbul edilir. Məqalədə virtual mühitdə öyrənmə zamanı formalaşan və bu təcrübələrin modeli ilə şərtlənən fərdlərin prososial münasibətləri və bacarıqları təhlil edilir.

Açar sözlər: rəqəmsal sosiallaşma, təhsil subyektləri, aksiologiya, epistemologiya, onlayn öyrənmə təcrübələri.

Piriyeva Sabina Kheyrolla The Essence and Characteristics of Digital Socialization

Abstract. This article examines the processes of digital socialization in connection with the fundamental (epistemological and axiological) aspects of the philosophical analysis of education. The importance of philosophical thinking in understanding the essence of the modern paradigm shift in education is analyzed. The author demonstrates the need for a philosophical analysis of the image and nature of a modern individual as a subject of education in order to conceptualize the goals of education and determine learning forms that encourage students to acquire knowledge. Particular attention is paid to the analysis of the socialization potential of online learning practices. The field of online learning is considered as an actively expanding space for socialization. The article analyzes the prosocial attitudes and skills of individuals that are formed during learning in a virtual environment and conditioned by the model of these experiences.

Keywords: digital socialization, subjects of education, axiology, epistemology, online learning practices.

Сущность и особенности цифровой социализации

Аннотация.

Статья посвящена рассмотрению процессов цифровой социализации во взаимосвязи с базисными (эпистемологическим, аксиологическим) аспектами

философского анализа образования. Анализируется значение философской рефлексии для осмысления сущности современного парадигмального сдвига в образовании. Автор показывает необходимость философского анализа образа и природы современного человека как субъекта воспитания для концептуализации целей образования и определения форм обучения, стимулирующих обучающихся к получению знания. Особый акцент делается на анализе социализирующего потенциала практик онлайн обучения. Сфера онлайн-обучения рассматривается как активно расширяющееся пространство социализации. Анализируются просоциальные установки и компетенции индивидов, которые формируются в процессе обучения в виртуальной среде и обусловлены самой моделью этих практик.

Ключевые слова: цифровая социализация, субъекты образования, аксиология, эпистемология, практики онлайн -обучения.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Nikolaeva, Lyudmila Yuryevna. Təhsilin Fəlsəfəsi. Hissə 1. Tədris vəsaiti - M.: 2014. - 92 səh.
2. Qrexnev V.S. Təhsil fəlsəfəsi: bakalavr və magistr proqramları üçün dərslik / V.S. Qrexnev. - M.: Yurait, 2019. -- 311 s. 2.
3. Təhsilin Fəlsəfəsi, 2018, № 74, Buraxılış 1

Rəyçi. Dos.S.A.Kərimova